

УДК 336.711: 336.5

Жердецька Л.В.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету***Кореневська Д.К.***студентка
Одеського національного економічного університету***Шестова О.Ю.***студентка
Одеського національного економічного університету*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ВИТРАТ НА ПІДТРИМАННЯ СИСТЕМОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

METHODICAL APPROACHES TO ASSESS THE COSTS OF MAINTAINING SYSTEM STABILITY IN BANKING SECTOR

АНОТАЦІЯ

У статті запропоновано класифікацію витрат на підтримання системної стабільності залежно від джерела їх фондування: «Прибуткова допомога», «Допомога з мінімальними витратами», «Створення спеціальних фондів допомоги», «Загальна допомога», «Комбінована допомога». Проаналізовано державні витрати на підтримання системної стабільності в Україні за напрямками «Прибуткова допомога», «Створення спеціальних фондів допомоги» та «Загальна допомога», кожен з яких становить 5–10% від ВВП.

Ключові слова: витрати на підтримання системної стабільності, системно важливі банки, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

АННОТАЦІЯ

В статтю предложена классификация затрат на поддержание системной стабильности в зависимости от источника их фондирования: «Прибыльная помощь», «Помощь с минимальными затратами», «Создание специальных фондов помощи», «Общая помощь», «Комбинированная помощь». Проанализированы государственные расходы на поддержание системной стабильности в Украине по направлениям «Прибыльная помощь», «Создание специальных фондов помощи» и «Общая помощь», каждый из которых составляет 5–10% от ВВП.

Ключевые слова: расходы на поддержание системной стабильности, системно важные банки, Фонд гарантирования вкладов физических лиц.

ANNOTATION

The classification of bailout costs to maintain system stability depending on the source of funding was proposed in the article. They are Profitable Bailouts, Low- or No-Cost Bailouts, Nongeneral Revenue or — Special Fund Bailouts, General Revenue Bailouts and Combination Bailouts. Government costs to maintain systemic stability in Ukraine such as Profitable Bailouts, Special Fund Bailouts General and Revenue Bailouts were measured: each type of the costs is 5–10% of GDP.

Key words: Costs of maintaining the system stability, Systemically important banks, Deposit Guarantee Fund.

Постановка проблеми. Процеси фінансової глобалізації та трансформації у банківській сфері привели до укрупнення банків та формування таких інституційних структур, як системно важливі банки. Системно важливі банки концентрують значні обсяги капіталу, активів та зобов'язань, характеризуються великим обсягом і складністю операцій, вони системно пов'язані зі складною заміністю. Порушення

диспропорцій у їхній діяльності може привести до значних збитків як у банківській системі, так і в економіці загалом. Тому державі необхідно зазнавати певних витрат, щоб не допускати перебоїв у їхній роботі та підтримувати їхній фінансовий стан. З огляду на кризові явища у світовій економіці, які підсилюються зовнішніми шоками в Україні, питання ефективності державних витрат та забезпечення фінансової стабільності набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто відзначити, що теоретичні та практичні аспекти проблеми системно важливих банків досліджені у зарубіжній економічній літературі в працях О. де Бандта (O. de Bandt), П. Хартмана (P. Hartmann), А. Бергера (A. Berger), П. Моліне (P. Molyneux), Дж. Вілсона (J. Wilson), Ж.К. Трише (J.-C. Trichet) та інших. Теоретичні засади діяльності системно важливих банків досліджуються у працях вчених-економістів Т. Адріана, П. Прата, М. Новікової, Р. Гаррега, Ц. Борю, Р. Набока та інших. Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання щодо розроблення науково-методичних підходів до оцінки витрат на підтримання системної стабільності в банківському секторі економіки України.

Метою статті є обґрунтування підходів до класифікації витрат на підтримання фінансової стабільності та їх кількісна оцінка у банківському секторі економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожна країна має на меті запобігання банкрутству банків, оскільки від цього залежить стабільність банківської системи та економіки загалом. Тому, як правило, держава обирає для себе стратегії подолання кризи в системних банках. Від обраної стратегії залежать витрати, які понесе держава з бюджету. З огляду на наукові розробки вчених-економістів та світову практику підтримання фінансової стійкості можна запропонувати класифікацію витрат на підтримання системної стабільності (табл. 1).

Допомога уряду, яка забезпечує фінансові ресурси для проблемних банків, не обов'язково містить витрати загального обсягу податкових надходжень. Деколи уряд може навіть отримати прибуток (Profitable Bailouts). Фінансова допомога уряду США у 1980 році компанії Chrysler (автобудівельна компанія) була повністю покрита за рахунок відсотків і зборів, а також уряд отримав прибуток у розмірі \$300 млн від продажу варантів. Схожі варіанти були прийняті як застава для отримання кредитів компанією Lockheed (авіабудування) та забезпечили прибуток розміром \$31 млн для федерального уряду. Варто зауважити, що витрати бюджету внаслідок допомоги уряду США проблемним банкам та підприємствам протягом 2008–2009 років привели до збільшення його дефіциту. Водночас станом на кінець 2009 фінансового року Міністерство з управління фінансовою стабільністю (Treasury Department Office of Financial Stability) повідомило, що \$19,5 млрд чистого прибутку було отримано передусім від відсотків, дивідендів та зборів.

Проте загалом програма допомоги (Troubled Asset Relief Program) коштувала федеральному бюджету \$116,8 млрд дефіциту [2]. До цього виду витрат можна віднести кредити, що Національний банк України (далі – НБУ) надає банкам.

Незважаючи на те, що від фінансової допомоги можна отримати прибуток, багато урядових заходів із порятунку передбачають допомогу з мінімальними витратами (Low- or No-Cost Bailouts). Деколи уряд може просто підтримати умови роботи на приватному ринку без розміщення будь-яких державних ресурсів на ризик. У 1998 році, наприклад, Федеральний резервний банк сприяв зустрічі приватних кредиторів та інвесторів, щоб виробити план порятунку для Long Term Capital Management (LTCM). Та-

кож уряд може прийняти ризики без фактичних витрат коштів, беручи на себе зобов'язання у вигляді надання державних гарантій [2].

У фінансовій допомозі, яка полягає у створенні спеціальних фондів (Nongeneral Revenue or Special Fund Bailouts), кошти формуються за рахунок внесків банків, що беруть участь у фонді страхування, а не з податкових надходжень. Фонд страхування вкладів виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку. Фонд є самостійною установою, яка має на меті отримання прибутку. Основною метою є захист прав і законних інтересів вкладників банку. Також фонд може звертатись за фінансовою допомогою до Міністерства фінансів [2]. Закриття в 2009 році American Southern Bank, Michigan Heritage Bank, First Bank of Beverly Hills та First Bank of Idaho, сума вкладів яких становила \$1,778 млрд, обійшлося FDIC (Федеральна корпорація страхування депозитів) у \$698 млн [1].

Кошти від отримання загальної допомоги (General Revenue Bailouts) надходять із рахунків Казначейства (Міністерства фінансів). Іноді джерелом коштів є Федеральний резервний банк. Іншими словами – у цьому виді допомоги основним джерелом коштів є платники податків. Прикладом цього напряму підтримання системної стабільності може бути фінансова допомога автовиробникові General Motors у сумі \$49,5 млрд, що була надана урядом США в 2008 р. [1].

Ще одним із виділених напрямів є поєднання фондування за рахунок спеціального фонду та бюджету. Спеціального фонду може бути недостатньо, щоб покрити всі витрати на допомогу. Саме у відповідь на кризу 2007–2009 років був використаний підхід Комбінованої допомоги (Combination Bailouts). У листопаді 2008 року

Таблиця 1

Класифікація та характеристика витрат на підтримання системної стабільності

Вид витрат	Характеристика	Приклади
«Прибуткова допомога» (Profitable Bailouts)	Надання коштів на зворотній основі (позик), при цьому держава може навіть отримувати дохід у вигляді процентів чи комісій	Фінансова допомога уряду США у 1980 році компанії Chrysler та компанії Lockheed
«Допомога з мінімальними витратами» (Low- or No-Cost Bailouts)	Допомога без прийняття ризику (ініціювання, створення спеціальних організацій) або з прийняттям ризику (надання порук та гарантій)	Порятунок Long Term Capital Management (LTCM) у 1998 році
«Створення спеціальних фондів допомоги» (Nongeneral Revenue or Special Fund Bailouts)	Допомога надається зі спеціальних фондів, які формуються за рахунок внесків його учасників	Закриття у 2009 році American Southern Bank, Michigan Heritage Bank, First Bank of Beverly Hills and First Bank of Idaho обійшлося FDIC у \$698 млн
«Загальна допомога» (General Revenue Bailouts)	Без створення спеціальних фондів. Допомога надається з державного бюджету (іноді Федеральний Резервний банк)	Уряд США в 2008 році надав фінансову допомогу автовиробникові General Motors у сумі \$49,5 млрд
«Комбінована допомога» (Combination Bailouts)	Допомога за рахунок спеціальних фондів та за рахунок бюджету	У 2008 році надано фінансову допомогу компанії Citicorp у сумі \$45 млрд

Джерело: складено за даними [1]

компанії Citicorp (один із найбільших міжнародних фінансових конгломератів, що є одним зі світових лідерів у сфері фінансового обслуговування) було надано допомогу з Казначейства та з Федеральної корпорації страхування вкладів розміром \$45 млрд [1].

Відповідно до наведеної класифікації витрат на підтримання системної стабільності та наявних статистичних даних необхідно провести їх кількісну оцінку за такими напрямками, як:

1. «Прибуткова допомога» (Profitable Bailouts) – витрати на підтримання ліквідності оцінено як цільові кошти, що надані НБУ банкам.

2. «Створення спеціальних фондів допомоги» (Nongeneral Revenue or – Special Fund Bailouts) – витрати Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО).

3. «Загальна допомога» (General Revenue Bailouts) – допомога проблемним банкам та націоналізація системно важливих банків.

Для оцінки першого напрямку проведено порівняння коштів, що надавалися центральними банками для підтримання ліквідності банків другого рівня, за провідними країнами світу. За країнами ЄС та США використано дані відповідних звітів [3, 4], а для розрахунків по Україні – результати проведення операцій НБУ з регулювання ліквідності банків [5]. Результати викладено в табл. 2.

Як свідчать дані табл. 2, у всіх країнах ЄС цей показник становить понад 3%, а у деяких країнах (у тому числі й США) перевищує 10%. Варто зауважити, що нормативного значення цього показника не існує – кожна країна сама обирає для себе, скільки вона буде витратити на

підтримання ліквідності банківської системи.

Так, для виходу із кризи 2007–2009 років уряд США підтримав найбільші банки країни і ліквідував невеликі проблемні фінансові установи: було виділено близько \$700 млрд на докапіталізацію банківського сектору та \$740 млрд на стимулювання економіки.

У США під час кризи системні банки отримували максимальну підтримку держави. Необхідно зазначити, що в Україні найбільші витрати на підтримання ліквідності були у період 2008–2009 років та в 2014 році. Водночас, на відміну від США [4], витрачання цих коштів не завжди було прозорим та ефективним.

Другим напрямом дослідження є оцінка витрат спеціальних фондів допомоги (Nongeneral Revenue or – Special Fund Bailouts). У межах цього напрямку необхідно проаналізувати витрати Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО). За останні три роки у банківській системі України було ліквідовано 85 банків, або 48% від їх кількості станом на початок 2013 року. Досягнення поставлених у дослідженні цілей потребує оцінки витрат, пов'язаних із ліквідацією банків (рис. 1).

З рис. 1 бачимо, що сума вкладів фізичних осіб у банках, які ліквідовуються, становить приблизно 3,5–4% від ВВП. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб заснований з метою захисту прав та законних інтересів вкладників банків. На практиці такий захист часто здійснюється фактично за рахунок інших вкладників, зокрема підприємців (юридичних осіб). Необхідно додати, що незахищеними залишаються юридичні особи, оскільки саме ця категорія клієнтів зазнає найбільших втрат за лік-

Таблиця 2

Частка коштів на підтримання ліквідності у країнах ЄС, Україні та США, у% до ВВП

Країни	Рік	Частка коштів на підтримання ліквідності до ВВП країни, %	
		0–3	>3%
Бельгія	2013		✓
Німеччина	2013		✓
Естонія	2013	✓	
Ірландія	2013		✓
Греція	2013		✓
Іспанія	2013		✓
Франція	2013	✓	
Італія	2013	✓	
Кіпр	2013		✓
Латвія	2013		✓
Нідерланди	2013		✓
Австрія	2013		✓
Португалія	2013	✓	
Україна	2 пол. 2008–2009		✓ (10,45)
	2013	✓ (2,38)	
	2014		✓ (9,45)
	2016	✓ (2,19)	
США	2008		✓ (12,7)

Джерело: складено за даними [3; 4; 5]

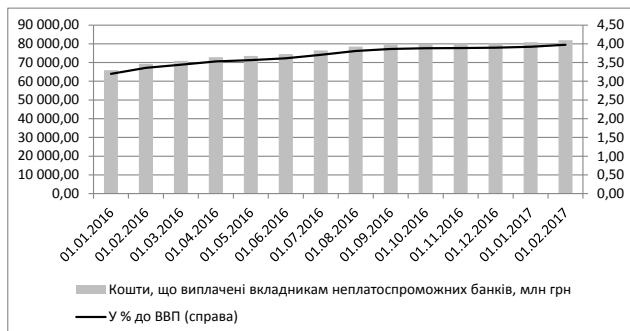

Рис. 1. Динаміка коштів, що виплачені вкладникам неплатоспроможних банків за період з 01.01.2016 р. по 01.02.2017 р.

Джерело: складено за даними [6]

відації неплатоспроможного банку. З огляду на структуру клієнтської бази можна дійти висновку, що загалом для економіки витрати будуть приблизно вдвічі більшими.

Варто додати, що станом на 01.01.2017 року ФГВФО отримав дохід від продажу майна неплатоспроможних банків розміром 1703,35 млн грн. Тобто фактичні витрати неплатоспроможних банків, пов'язані з виведенням банків із ринку, покриті лише на 75%, але процес продажу активів ліквідованих банків триває [6]. На нашу думку, зростанню ефективності роботи ФГВФО сприятиме диференціація внесків залежно від фінансового стану банку та наявності статусу системно важливого.

Третій напрям дослідження витрат на підтримання системної стабільності – це «загальна допомога» (General Revenue Bailouts), яка по суті здійснюється за кошти державного бюджету (платників податків), тому є напрямом, що потребує ретельного аналізу й обґрунтування доцільності та суми витрат. Вважаємо, що на практиці до цього напрямку можна віднести фінансову допомогу та витрати на націоналізацію системно важливих банків. У зв'язку з цим розглянемо приклади ПАТ «Дельта Банк» та ПАТ «ПриватБанк».

Станом на 02.03.2015 року системно значущий ПАТ «Дельта Банк» було віднесено до категорії неплатоспроможних із потребою докапіталізації на суму 2 млрд грн., тому що з 60 млрд грн. активів 20 млрд грн. фахівці Національного банку України оцінили як неякісні та розглядали можливість націоналізації цього банку, проте розмір очікуваних збитків потребував значних державних витрат на докапіталізацію.

За сім місяців роботи держава в особі НБУ та Фонду гарантування вкладів двічі заявляла про можливість порятунку банку: спочатку за допомогою приєднання до ПАТ «Ощадбанк», а потім – через створення перехідного банку на базі Державної іпотечної установи. Проте жоден із варіантів не було втілено у практику діяльності ПАТ «Дельта Банк». До реєстру вкладників цього банку було включено більше 400 000 фізичних осіб.

Головною причиною віднесення ПАТ «Дельта Банк» до категорії неплатоспроможних стало неприйняття власником банку своєчасних, ефективних і достатніх заходів для поліпшення фінансового стану банку та приведення діяльності у відповідність до вимог законодавства України [7].

Усього ПАТ «Дельта Банк» отримав допомогу від НБУ та на міжбанківському ринку за 1-й квартал 2015 року на суму 16,3 млрд грн. Виплати вкладникам за рахунок ФГВФО відбувалися через три державні банки – «Ощадбанк», «Укргазбанк» та «Укресімбанк». За 1-й квартал 2015 року державні банки виплатили вкладникам «Дельта Банку» 15,8 млрд грн. [8].

Другою визначальною подією, пов'язаною із порятунком системно значущого банку, стала націоналізація ПАТ «ПриватБанк» 19 грудня 2016 року.

ПАТ «ПриватБанк» – найбільший банк країни за обсягом активів і за кількістю клієнтів. Керівництво банку вчасно не провело докапіталізацію на суму 132 млрд грн. у зв'язку зі значним рівнем кредитного ризику та перевищенням нормативу Н9 (має на меті обмеження кредитування пов'язаних із банком осіб) [6].

Вирішити цю проблему шляхом ліквідації банку було неможливо, оскільки банк входить у групу найбільших, що призвело б до руйнівних наслідків для всієї банківської системи України. Щоб подолати нестачу капіталу, держава стала його основним акціонером. ФГВФО та Міністерство фінансів України підписали 21 грудня угоду про купівлю-продаж 100% акцій ПАТ «ПриватБанк». Такий результат є наслідком скоординованих дій Міністерства фінансів України, Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національного депозитарію, ПАТ «Укргазбанк» та ПАТ «Укресімбанк».

Нині власником 100% акцій банку є держава у особі Міністерства фінансів України. Держава викупила націоналізований ПАТ «ПриватБанк» у власників за символічну суму 1 грн. Проте для проведення докапіталізації Міністерства фінансів України планує випуск облігацій внутрішньої державної позики на 132 млрд грн., які будуть придбані НБУ. Перший транш, який буде надано «ПриватБанку», становитиме 43 млрд грн. Однак варто додати, що не пізніше ніж за 3 роки банк планують продати [9]. Ліквідувати цей банк вважалося неможливим з огляду на його системний статус, тому держава понесе додаткові витрати (оголошується сума 136 млрд грн.) з метою підтримки банку «too big too fail».

Висновки. Отже, масштаби державного втручання для надання допомоги окремим фінансовим та нефінансовим установам для забезпечення загального економічного стимулу під час економічної кризи 2007–2008 років були надзвичайними. Державі необхідно забезпечити

розумну бюджетну політику щодо різних видів витрат на підтримання системної стабільності. Адекватний і прозорий облік витрат на підтримання вимагає більш узгодженої оцінки бухгалтерських методів, а також більш уніфікованої інформації в бюджеті щодо всіх видів державних витрат на підтримання системної стабільності в країні. Крім того, нині все більшої актуальності для подальших досліджень набуває питання прогнозування майбутніх витрат на підтримання системно важливих банків в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Cheryl D. Block. Measuring the true cost of government bailout. // *Washington University Law Review*. – Volume 88 Issue 1., 2010. – 40 p.
2. Zhou C. Are Banks Too Big to Fail? Measuring Systemic Importance of Financial Institutions / C. Zhou // *International Journal of Central Banking* December, 2010. – 35 p.
3. Henri Maurerand, Patrick Grussenmeyer. Financial assistance measures in the euro area from 2008 to 2013: statistical framework and fiscal impact// *Statistics Paper Series*. – European Central Bank 2013. – 40 p.
4. U.S. Department of the treasure. The Financial Crisis Response. In *Charts*. – April 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov/initiatives/financial-stbiity/briefingroom/reports/105/Documents105/March%2012%20Report%20to%20Congress.pdf>.
5. Статистична звітність банків. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=3679.
6. Офіційне інтернет-представництво Фонду Гарантування Вкладів фізичних осіб. – [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua>.
7. ЛІГАБізнесІнформ : Информационное агентство [Електронний ресурс]. – Режим доступу – www.liga.net.
8. Офіційне інтернет-представництво Національний Банк України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/>.
9. Forbs Україна, новина «ПриватБанк переходить у 100% власність держави – Кабмін» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/>.